

Si nei til korrupsjon – det lønner seg!

Informasjon til norsk næringsliv i utlandet

UTENRIKSDEPARTEMENTET

■ Forord

Norge har en klar holdning mot korrupsjon, både nasjonalt og internasjonalt. Med denne brosjyren ønsker vi å informere norsk forvaltning og norsk næringsliv som opererer utenfor Norges grenser om den norske lovgivningen om korrupsjon og om konsekvenser av dette samfunns-ondet. Brosjyren inneholder også konkrete råd om hvordan bedriftene kan forebygge og håndtere problemet.

Korrupsjon undergraver demokratiet og en åpen og effektiv markeds-økonomi. Korrupsjon forekommer både i industriland og utviklingsland, men rammer de fattigste hardest. Korrupsjon ødelegger for utvikling og bekjempelse av fattigdom!

Utenriksminister

Utviklingsminister

Innhold

Bedriftenes utfordringer	4
Korrupsjon straffes strengt	6
Lovbestemmelser	8
Norske satsingsområder.....	10
Lag en strategi mot korrupsjon	12
På den internasjonale dagsorden.....	15
Vil du vite mer?	18

■ Bedriftenes utfordringer

Norge har, i likhet med mange andre land, påtatt seg en rekke internasjonale forpliktelser til å bekjempe korrupsjon. Dette har ført til ny lovgivning og nye rammevilkår for norsk næringsliv.

De fleste store norske firmaer med internasjonal virksomhet har etter hvert utviklet tiltak for å motarbeide korrupsjon. Etiske retningslinjer, internkontroll, opplæring og rapporteringsrutiner står på dagsorden. Utfordringen er å gjennomføre og videreutvikle de tiltakene som er satt i gang.

De fleste mindre og mellomstore bedrifter har ikke kommet så langt. Færre enn tre fjerdepart av disse har satt i gang systematiske tiltak mot korrupsjon.¹⁾ Her står vi overfor store utfordringer.

Grensedragning mellom hva som er korrupsjon og hva som er alminnelig forretningspleie kan være uklar. Gråsoner finnes. Det er viktig at en bedrift ser varsellampene lyse tidlig slik at uheldige situasjoner ikke oppstår. (Se mer på side 12.)

Korrupsjon er alvorlig kriminalitet som undergraver demokratiet og hindrer bærekraftig utvikling. Og sist, men ikke minst; korrupsjon hindrer konkurranse på rettferdige vilkår!

“Hvis korrupsjon trenger inn i et marked, blir det ikke konkurranse om å levere de beste og billigste produktene, men om å korrumpere mest.”

Jannik Lindbæk, styreleder i Transparency International, Norge.

1) Tina Søreide: *Corruption in international business transactions: The perspective of Norwegian Firms*, CMI, Bergen 2004.

Bedrifter som driver med korrupsjon, håper utvilsomt på å tjene ekstra penger. De satser på at de ikke blir oppdaget, men dette kan fort koste dem dyrt. Avsløringer eller mistanker om korrupsjon kan på kort tid fullstendig undergrave bedrifters omdømme. De kan bli utestengt fra markeder og offentlige anbudsrunder. Ved dom følger strenge straffer. Eksportgarantier kan bortfalle. Arbeidsplasser kan gå tapt. Børsverdien kan falle. I verste fall sitter stemplet der for alltid.

Det norske samfunnets tiltak mot korrupsjon har i senere år blitt skjerpet. Særlig kom dette til uttrykk ved endringer i straffeloven den 4. juli 2003. Ved lanseringen karakteriserte Regjeringen de nye tiltakene som "verdens strengeste regler mot korrupsjon". I Stortinget var det bred enighet om å innføre de nye og strenge straffebestemmelsene. Den strenge politikken mot korrupsjon har stor oppslutning i den norske befolkningen.²⁾

Du er markedssjef i et større entreprenørfirma og vil gi anbud på bygging av en bro. Du blir kontaktet av sjefen for et utenlandsk konkurrerende firma som foreslår et "samarbeid". "Samarbeidet" går ut på at ditt firma legger inn et kunstig høyt anbud slik at det konkurrerende firma får oppdraget. Overfakturering fra det konkurrerende firma på 5% skal deles mellom de innvidde. Han sier også at han har kontakter som gjør at han vil få kontrakten uansett, og at han også har kontakter i rettsvesenet som vil hjelpe dersom "samarbeidet" mot formodning skulle bli oppdaget.

Hva gjør du?

2) Undersøkelse gjengitt i NHOs tidsskrift *Horisont* viser at 68 prosent av den norske befolkningen ser på korrupsjon som en alvorlig forbrytelse.

■ Korrupsjon straffes strengt

– Korrupsjon er misbruk av tillit for å oppnå egne fordeler

Korrupsjon er at noen krever, mottar eller aksepterer et tilbud om utilbørlige fordeler eller belønning i anledning av den stilling eller det verv eller oppdrag de innehar. Hvorvidt dette skjer i en privat eller offentlig sammenheng er uten betydning. Både den som gir og den som mottar slike ytelser kan straffes for korrupsjon.

Etter norsk lov er alle former for korrupsjon forbudt. Forbudet gjelder fullt ut også for norske statsborgere og personer hjemmehørende i Norge som er engasjert i virksomheter i utlandet. Også såkalte "facilitation payments," det vil si å betale for å få utført en tjeneste man har krav på uten ekstra betaling, er å anse som korrupsjon.

Straffeloven har tre paragrafer som er særlig viktige i kampen mot korrupsjon. Disse er § 276 a om korrupsjon, § 276 b om grov korrupsjon og § 276 c om påvirkningshandel. Grovere tilfeller av korrupsjon kan bli straffet med fengsel i inntil 10 år.

Påvirkningshandel foreligger når det kreves, tilbys eller betales vederlag eller belønning til en person med det formål at vedkommende skal utøve utilbørlig påvirkning på en beslutningstaker. Formålet for betaler er å oppnå fordeler han/hun ellers ikke ville ha fått. Man kan bli dømt for påvirkningshandel selv om det ikke er bevist at fordeler er oppnådd. Både den som gir og den som mottar fordelene kan straffes.

- Kjernen i lovforbudet er at det må dreie seg om en **“utilbørlig”** fordel. Sedvane i det aktuelle land og i den aktuelle sektor, fordelens verdi, om det er i offentlig eller privat sektor, formålet med fordelene, om fordelens størrelse er i strid med fastsatte retningslinjer m.v., er alle elementer i vurderingen av om en fordel er utilbørlig.
- Selv om man opererer i et land der grensene for hva som oppfattes som utilbørlig er annerledes enn i Norge, er det i utgangspunktet norske standarder som legges til grunn av norske domstoler.
- Rent unntaksvis vil “facilitation payments” ikke anses som utilbørlige og straffbare, f.eks. dersom en er tvunget til å betale for å få reise ut av et annet land.

Store bøter

I oktober 2004 vedtok et stort norsk oljeselskap et forelegg fra Økokrim på 20 millioner norske kroner for overtredelse av straffelovens § 276 c om påvirkningshandel. Selskapet hadde inngått en avtale som i realiteten gikk ut på å betale et vederlag på 15,2 millioner USD for at en konsulent skulle påvirke personer involvert i beslutningsprosesser vedrørende tildeling av kontrakter innen olje- og gass i et annet land. Vederlaget skulle gå til et firma, som igjen skulle sende pengene videre til en konsulent som var sønn av en innflytelsesrik politiker. Fordelen som skulle ytes (vederlaget) var utilbørlig blant annet på grunn av vederlagets størrelse samt at realitetene bak avtalen var fordekt.

Strengt fengselsstraffer

I januar 2003 ble en tidligere norsk avdelingsleder i en internasjonal organisasjon dømt for korrupsjon. Han hadde mottatt til sammen 5,2 millioner kroner i bestikklser fra leverandører. Straffen var fem år og seks måneders ubetinget fengsel. I tillegg kom inndragning av 4,6 millioner kroner pluss erstatning til arbeidsgiver med 11,5 millioner kroner.

■ Straffelovens bestemmelser mot korrupsjon

§ 276a. Korrupsjon

For korrupsjon straffes den som

- a) for seg eller andre krever, mottar eller aksepterer et tilbud om en utilbørlig fordel i anledning av stilling, verv eller oppdrag, eller*
- b) gir eller tilbyr noen en utilbørlig fordel i anledning av stilling, verv eller oppdrag.*

Med stilling, verv eller oppdrag i første ledd menes også stilling, verv eller oppdrag i utlandet.

Straffen for korrupsjon er bøter eller fengsel inntil 3 år. Medvirkning straffes på samme måte.

§ 276b. Grov korrupsjon

Grov korrupsjon straffes med fengsel inntil 10 år. Medvirkning straffes på samme måte.

Ved avgjørelsen av om korrupsjonen er grov skal det blant annet legges vekt på om handlingen er forøvd av eller overfor en offentlig tjenestemann eller noen annen ved brudd på den særlige tillit som følger med hans stilling, verv eller oppdrag, om den har gitt betydelig økonomisk fordel, om det forelår risiko for betydelig skade av økonomisk eller annen art, eller om det er registrert uriktige regnskapsopplysninger, utarbeidet uriktig regnskapsdokumentasjon eller uriktig årsregnskap.

§ 276c. Påvirkningshandel

For påvirkningshandel straffes den som

- a) for seg eller andre krever, mottar eller aksepterer et tilbud om en utilbørlig fordel for å påvirke utføringen av stilling, verv eller oppdrag, eller*
- b) gir eller tilbyr noen en utilbørlig fordel for å påvirke utføringen av stilling, verv eller oppdrag.*

Med stilling, verv eller oppdrag i første ledd menes også stilling, verv eller oppdrag i utlandet.

Straffen for påvirkningshandel er bøter eller fengsel i inntil 3 år. Medvirkning straffes på samme måte.

■ Norske satsingsområder

– Korrupsjon reduserer mulighetene for levende demokratier

Korrupsjon svekker demokratisk valgte organer. Uformelle og ulovlige kanaler oppstår. Andre hensyn enn samfunnets beste eller en bedrifts beste får gjennomslag. Korrupsjon kan undergrave hele samfunnsstrukturen i et land. Norske myndigheter er derfor aktive i kampen mot korrupsjon både nasjonalt og internasjonalt.

Sommeren 2004 la den norske regjering fram en handlingsplan mot økonomisk kriminalitet. Planen omfatter både nasjonale og internasjonale tiltak. Et viktig formål er å sørge for at lovgivning og andre tiltak er i samsvar med gjeldende internasjonale standarder og forpliktelser. Dette bidrar også til å gi næringslivet rettferdige konkurransevilkår.

Internasjonalt antas det at risikoen for korrupsjon i offentlig sektor (dvs. hvor private aktører bestikker offentlig ansatte) særlig er knyttet til forsvar, sykehus, offentlige innkjøp, behandling av byggetillatelser og ulike ytelser hvor saksbehandlingen i stor grad er skjønnsbasert.

En rekke tiltak er lansert i planen. Blant annet skal kontrollen med finansiell informasjon styrkes. Det vurderes å innføre rapporteringsplikt for offentlig ansatte om korrupsjon eller annen straffbar virksomhet, samt tiltak mot skatteparadiser for å klargjøre hvem som er rette eier av et selskap. Politiets og ØKOKRIMs innsats mot korrupsjon og økonomisk kriminalitet skal styrkes.

Regjeringen har igangsatt tiltak med sikte på å legge fram en stortingsproposisjon om norsk ratifikasjon av FN-konvensjonen mot korrupsjon tidlig i 2006.

Norske myndigheter setter kampen mot korrupsjon høyt på dagsorden i utviklingspolitikken. Korrupsjon er et viktig tema som jevnlig tas opp i dialog med våre samarbeidsland. Alle norske bistandsavtaler inneholder korrupsjonsklausuler, slik at avtalene kan sies opp dersom det avdekkes korrupsjon i norskfinansierte prosjekter.

Tilsvarende regler gjelder også i forhold til de stater som deltar i finansieringsordningene i EØS.

■ Lag en strategi mot korrupsjon

– Korrupsjon hindrer åpen og rettferdig konkurranse i næringslivet

Kampen mot korrupsjon er et ledelsesansvar og må drives systematisk og langsiktig. Det skal mer til enn å sparke eventuelle utro tjenere. Begrunnede mistanker om korrupsjon meldes til politiet. Strategier bør utvikles og som et minimum bør følgende tiltak gjennomføres:

- Undersøk grundig korrupsjonsrisikoen i forhold til de aktuelle markeder.
- Gjør alle ansatte kjent med relevante lovbestemmelser som gjelder for korrupsjon, både hjemme og i de land bedriften opererer.
- Innfør etiske retningslinjer, regelmessige internkontroller og rutiner for å avdekke uregelmessigheter.
- Vurder å etablere et eget kontaktpunkt, gjerne utenfor bedriften, hvor ansatte kan henvende seg vedrørende mistanker om korrupsjon.
- Sørg for at dine ansatte, mellommenn og agenter regelmessig følges opp med tiltak som kan redusere risiko for korrupsjon.
- Ha et særlig blikk på stillinger hvor innehaver kan komme under sterkt press for å gi eller motta bestillinger. Jobbrotasjon eller andre tiltak som reduserer faren for korrupsjon bør vurderes.
- Kontroller referanser for ansatte, agenter og partnere som representerer foretaket og, så langt mulig, følg løpende med i deres virksomhet.

- Krev at ansatte, mellommenn og agenter inngår avtaler om å overholde firmaets regler for å motarbeide korrupsjon.
- Hold en høy etisk standard og unngå uheldige koblinger som kan reise tvil om habilitet.
- For å komme ut av en vanskelig situasjon: Fokuser på den felles interesse dere har i å gjennomføre samarbeidet på en åpen og lovlig måte. Mistanker om korrupsjon kan få svært negative konsekvenser.
- Om nødvendig, søk råd hos faglig ekspertise.

– Det er lettere å forebygge enn å endre en uheldig praksis

Nulltoleranse hos Telenor

"Telenor har nulltoleranse for korrupsjon. Vi arbeider hele tiden bevisst med å påvirke holdningene til våre ansatte. Alle må undertegne 'codes of conduct'. I den grad tendenser til korrupsjon blir avdekket, fordrer det umiddelbar og kraftfull reaksjon."

Dag Vangsnes, kommunikasjonsdirektør Telenor International Mobile.

Du representerer et nystartet firma som produserer teknologi til oljeindustrien. Firmaet skal delta i en anbudskonkurranse i utlandet. Verdien av kontrakten er 300 millioner dollar. Du tar kontakt med et lokalt konsulentbyrå som forteller deg at for å være med på en "shortlist" må du betale 100.000 dollar til en konto i et kjent skatteparadis. Kontoen tilhører sønnen til en tidligere minister. Videre anbefaler konsulenten deg til å levere et lavt anbud, ca. 10% under normal pris, slik at du er sikret kontrakten. Konsulenten skal ordne det slik at nye spesifikasjoner gis i etterkant slik at firmaet ditt da kan ta igjen underbudsjetteringen. Du skal i tillegg legge til 1 million dollar som deles med 85% til ham og 15 % til deg. Dersom du ikke samarbeider kan du "bare glemme" å få kontrakten.

Hva gjør du?

Du skal lansere produktet ditt i utlandet. Du får opplyst at ventetiden for å få varen offentlig godkjent er 6-12 måneder. Du tar kontakt med en tjenestemann som sier at for 5.000 euro skal han få produktet godkjent i løpet av én måned.

Hva gjør du?

Flere kan gi råd

Bedrifter som trenger hjelp til å utvikle og forbedre sitt arbeid mot korrupsjon, kan henvende seg til NHO, bransjeorganisasjoner, norske ambassader eller Innovasjon Norge.

Den internasjonale organisasjonen mot korrupsjon, Transparency International – TI - har en egen avdeling i Norge. TI kan særlig bidra med informasjon om hvilke prinsipper som bør legges til grunn når bedrifter vil motarbeide korrupsjon.

■ På den internasjonale dagsorden

– Korrupsjon finnes i alle land!

Korrupsjon og bestikkelser har lenge vært en del av "normal" økonomisk virksomhet i mange deler av verden. Problemet ble tidligere betraktet som et "indre anliggende" i det enkelte land. Før 1995 kunne selv norske bedrifter få skattefradrag for dokumenterte utgifter til tvilsomme utbetalinger (bestikkelser) i utlandet. Også Verdensbanken hadde en meget liberal praksis.

Verden over, i nord som i sør, er det en økende forståelse og kunnskap om korrupsjonens samfunnsskadelige og kriminelle natur. Derfor er det også et stadig større engasjement for felles bestemmelser på tvers av landegrensene. Dette medfører at bedrifter må forvente å møte tilsvarende anti-korrupsjonsregelverk som det norske i utlandet.

9. desember er FNs internasjonale dag mot korrupsjon. **FN-konvensjonen mot korrupsjon** ble vedtatt i 2003. Konvensjonen forventes å tre i kraft i løpet av 2005.

FN-konvensjonen retter seg mot privat og offentlig virksomhet. Den er meget omfattende og inneholder bestemmelser om preventive tiltak, kriminalisering, internasjonalt samarbeid, tilbakeføring av midler som stammer fra korrupsjon, teknisk bistand og oppfølging.

FNs Global Compact er en sammenslutning av hundrevis av bedrifter og organisasjoner fra hele verden. Gjennom Global Compact arbeider virksomheter verden over for en inkluderende og bærekraftig økonomi. Kampen mot korrupsjon er et grunnleggende prinsipp i dette samarbeidet.

For norsk næringsliv har også **OECD-konvensjonen mot bestikkelser av offentlige utenlandske tjenestemenn** fra 1997 stor betydning. Konvensjonen binder alle OECD-stater samt Argentina, Brasil, Bulgaria, Chile, Slovenia og Estland. Norge ratifiserte konvensjonen i 1998, og den trådte i kraft i 1999.

OECD-konvensjonens formål er å etablere et felles rammeverk og like konkurransevilkår for bedrifter fra konvensjonslandene. Konvensjonen rammer den som forsettlig tilbyr eller gir urettmessige fordeler for å få en utenlandsk offentlig tjenestemann til å foreta ulovlige handlinger. Også forsøk eller medvirkning rammes. Konvensjonen omfatter også bestikkelser gitt til utenlandske offentlige tjenestemenn i stater som ikke er parter i OECD-konvensjonen.

OECDs retningslinjer for multinasjonale selskaper forutsetter at selskapene skal utvise samfunnsansvar, blant annet ved å bekjempe bestikkelser og korrupsjon.

Europarådets strafferettslige konvensjon mot korrupsjon fra 1999 omfatter både aktiv og passiv korrupsjon, så vel i offentlig som i privat sektor. Norge ratifiserte konvensjonen i 2004.

Verdensbankens praksis mot korrupsjon er blitt stadig strengere. Banken utarbeider kontinuerlig sin egen svarteliste over firmaer banken har brutt forbindelsene med som følge av korrupsjon. Listen er tilgjengelig på Verdensbankens hjemmeside. Svartelisting kan gjelde for et bestemt tidsrom.

EU har vedtatt to direktiver (2004/17/EF og 2004/18/EF) som omhandler korrupsjon og konsekvenser av korrupsjon. Virksomheter som er dømt for bestikkelser eller korrupsjon i et enkelt medlemsland kan bli utelukket fra å delta i anbud i andre medlemsland. Flere EU-land har allerede innført slik svartelisting i forbindelse med offentlige anskaffelser.

Også annet internasjonalt regelverk, såvel som andres lands lovgivning kan ha betydning for norsk eksportnæring. WTO-avtalen om offentlige anskaffelser (1996) er et eksempel på dette. Den amerikanske Foreign Corrupt Practices Act (1977) er et annet eksempel. Dersom norske selskaper er notert på amerikanske børser, vil disse selskapene være underlagt Foreign Corrupt Practices Act. Norske selskaper som deltar i joint ventures med amerikanske selskaper kan også omfattes av denne lovgivningen.

Opplistingen av regelverk er ikke uttømmende. Norge tar del i flere internasjonale prosesser med sikte på å bekjempe korrupsjon. Et eksempel er Extractive Industries Transparency Initiative (EITI) som er rettet mot å skape større innsyn i pengestrømmene mellom selskaper i utvinningsindustrien og myndighetene i landene der selskapene opererer.

Korrupsjon på verdensbasis

Verdensbanken har anslått at det på verdensbasis årlig betales bestikkelser for rundt 1000 milliarder USD. Dette enorme beløpet inkluderer ikke de skadevirkningene som følger av korrupsjon. Disse kan omfatte alt fra tap av investeringer, tap for næringslivet og nedgang i et lands økonomiske vekst til økt fattigdom, økt barnedødelighet og økte sosiale forskjeller.

Vil du vite mer?

Her er aktuelle hjemmesider:

NORGE

Transparency Norge, se www.transparency.no

Utsteinsamarbeidet (bistand), se www.u4.no

Næringslivets hovedorganisasjon, se www.nho.no/korrupsjon

Økokrim, se www.okokrim.no

Justisdepartementet, se www.odin.dep.no/jd

Utenriksdepartementet, se www.odin.dep.no/ud

Lovdata, se www.lovdata.no

INTERNASJONALT

EU, se www.eumap.org

OECD, se www.oecd.org

Europarådet, se www.greco.coe.int

Transparency International, se www.transparency.org

FN, se www.unodc.org

The world Chambers Network, se www.worldchambers.com

Verdensbanken, se www.worldbank.org/publicsector/Anticorrupt

Det internasjonale handelskammer, se www.iccwbo.org

Stabilitetspakten m.v., se www.nobribes.org

ANDRE LAND

Canada:

www.edc.ca/corpinfo/crs/anti_corrup/related_e.htm
www.canada.justice.gc.ca

Danmark:

www.verdensborger.dk

Finland:

www.global.finland.fi

Frankrike:

www.journal-officiel.gouv.fr/accueil/php

Sveits:

www.seco.admin.ch/themen/spezial/korruption

Sverige:

www.institutetmotmutor.se

Tyskland:

www.bmz.de/de/index.html
www.gtz.de

USA:

www.usdoj.gov/criminal/fraud/fcpa.html
www.export.gov/advocacy

Utgitt av Utenriksdepartementet

August 2005

ISBN: 82-7177-781-5 E-790 B

Tekst og redigering: Odd Iglebæk/ oddigle@online.no

Illustrasjoner: Knud Andersen

Design og trykk: www.kursiv.no

Opplag: 3000

Brosjyren finnes på internett: www.utenriksdepartementet.no

Den kan også bestilles fra:

Statens forvaltningstjeneste, Kopi- og distribusjonsservice,

Postboks 8169 Dep., 0034 Oslo

E-post: publikasjonsbestilling@odin.no

Telefaks: (+ 47) 22 24 27 86